

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΔΗΜΑ

2. Από την κατεργασία του δέρματος, στα κομψά σανδάλια

Βγένα Βαρθολομαίου
Αρχαιολόγος

Β. Το αρχαίο ελληνικό υπόδημα

Πηγές για το αρχαίο ελληνικό (και το ρωμαϊκό) υπόδημα αποτελούν κυρίως τα έργα τέχνης (γλυπτά, ανάγλυφα, αγγειογραφίες ή τοιχογραφίες) και δευτερευόντως τα γραπτά κείμενα.

Τα εργαλεία του αρχαίου υποδηματοποιού, καθώς και αυτά του βυρσοδέψη, όπως αναφέρθηκε στο περασμένο τεύχος, μοιάζουν αρκετά με τα σύγχρονα των χειροτεχνών υποδηματοποιών (εικ. 1). Ακόμα και τα εργαστήριά τους παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τα σημερινά τσαγκαράδικα, αν κρίνουμε από αγγειογραφίες, στις οποίες εικονίζεται ο χαρακτηριστικός πάγκος, η φαλσέτα, διάφοροι κόφτες, τσαγκαροσουβλία, ακόμη και το μαστέλο (το δοχείο νερού όπου μουλιάζανε τα προς κατεργασία δέρματα)¹. Πολλοί έμποροι δερμάτων ή βυρσοδέφες ήταν και υποδηματοποιοί (αυτοπάλαι). Και στα εργαστήριά τους εργάζονταν, όπως συνήθως, και δούλοι (εικ. 2).

Αφού χάραζε το χνάρι του ποδιού του πελάτη στο διαλεγμένο σολόδεσμα ώστε να σηματοδύσει το μέγεθος και το σχήμα του, ο αρχαίος υποδηματοποιός, ο **πί(σ)υγγος**, έπρεπε να επεξεργαστεί τόσο τη σόλα, το **κάσσυμα** ή **κάπτυμα**, όσο και το επάνω μέρος του υποδήματος (σήμερα: το φόντι). Η ένωση αυτών των μερών, που συναποτελούσαν το **υπόδημα**, γινόταν με λωρίδες από νεύρα βοδιού, με **προσήλωσιν** (κάρφωμα) ή με **δερμάτινα νήματα** (εικ. 3). Τρύπες για τα λουριά, **τους ιμάντες**, άνοιγαν με ποικίλα τσαγκαροσουβλία, τα **όπτετα**. Το φαιοκίτρινης χροιάς δέρμα αφηνόταν ως είχε ή συνηθέστατα βαφτόταν: μαύρο, κόκκινο, κίτρινο. Τέλος, το τελειωμένο υπόδημα στίλβωνόταν με μούργα ελαιόλαδου ή με **τὸν ἀγίρατον**, είδος λίθου ειδικού για το γυάλισμα παπουτσιών. Σχέδια διακοσμητικά χαρασσόνταν πάνω στο δέρμα με πυρακτωμένη μεταλλική ακίδα².

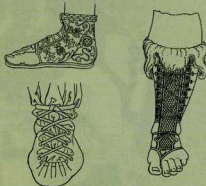
Τα γυναικεία υποδήματα ήταν, βέβαια, κομψότερα από τα αντρικά, ενώ τα παιδικά δεν διέφεραν στο σχέδιο από αυτά για ενηλίκους. Ειδικά εργαστήρια κατασκεύαζαν τα περίτεχνα γυναικεία υποδήματα. Υπήρχαν και τα πολυτελή παπούτσια, φτιαγμένα από εισαγμένα λεπτοδουλεμένα δέρματα, ή εισαγμένα έτοιμα, όπως τα "έτρουσκικά" υψηλά υποδήματα, τα "λυδικά σανδάλια" κ.ά. Προφανώς, σε περιοχές με ποιμενική οικονομία αναπτύχθηκαν όχι μόνο βυρσοδεφεία αλλά και

1. Ο υποδηματοποιός την ώρα της δουλειάς του.

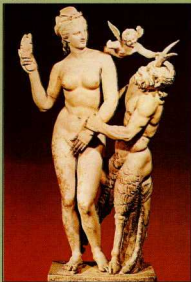
2, 3. Δύο απεικονίσεις υποδηματοποιών την ώρα που παίρνουν μέτρα και κόβουν παπούτσια για παιδιά.

4. Τύποι υποδημάτων διαφόρων εποχών.

εργαστήρια υποδημάτων, όπως π.χ. στη Βοιωτία, στη Μ. Ασία και αλλού. Στις ανασκαφές της αρχαίας Αγοράς από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών της Αθήνας³ αποκαλύφθηκε το εργαστήριο υποδηματοποιού του 5ου π.Χ. αι. Στο δάπεδο βρέθηκαν πολλά πλαστικά φελα καρφιά ειδικά για υποδήματα, καθώς και οστέινες ροδέλες που θα προσαρμόζονταν στο φόντι για να περάσουν τα λουριά. Βρέθηκε επίσης χαραγμένο σε οστράκο από κρασοπότηρο το όνομα του υποδηματοποιού: Σίμων, ένα από τα λίγα σωζόμενα ονόματα τεχνιτών της Κλασικής περιόδου.

5. Η Αφροδίτη φεβρίζει τον σάτυρο με το σανδάλι της. Φαίνεται καθαρά η κατασκευή της σόλας του παπουτσιού με τα καρφιά.

Λόγω των κλιματολογικών συνθηκών στην ανατολική Μεσόγειο και στην Ελλάδα, η ξυπολυσιά (ή άυποδησία) ήταν μόνιμο φαινόμενο μέσα στο σπίτι, αλλά και έξω από αυτό για τους οικονομικά ασθενέστερους, καθ' όλη την Αρχαιότητα⁴. Αυτό όμως δεν εμπόδιζε να δημιουργηθούν κάποιου βασικού τύπου υποδημάτων με μεγάλη ποικιλία παραλλαγών κατά είδος⁵ – πολλές από τις οποίες διατηρήθηκαν έως και τον όψιμο Μεσαίωνα σχεδόν ίδιες – και με εξίσου ποικίλα ονόματα, όπως: η έμβας, το σάνδαλον, το σανδάλιον, η εύμαρις, η κρηπίς, η ένδρομις, η περσική βλαύτιη (συνήθως: αι βλαύται), αι βαυκίδες, αι καρβάτιαι, αι αρβύλαι, αι βασσαύρι, αι ηλιοπατίδες και άλλα. Ανάλογες ήταν και οι ονομασίες των κατασκευαστών, όπως *σανδαλοποιός*, *κρηπίδοποιός* κτλ. Εκτός από τους κατασκευαστές, υπήρχαν και επιδιορθωτές υποδημάτων, οι *νευρορράφοι*⁶, οι *παλιουργοί* κ.ά. Εδώ θα αναφερθούμε στα γνωστότερα είδη υπόδησης.

Σημειώσεις

1. Πληροφορίες για τα εργαλεία του σημερινού χειροτέχνη υποδηματοποιού καθώς και για την τεχνική κατασκευής χειροποίητων υποδημάτων μας έδωσε ο κ. Γεώργιος Μπουρτζής, χειροτέχνης υποδηματοποιός.
2. Henry Hodges, *Artifacts*, σ. 152.
3. *The Athenian Agora*, έκδ. της American School of Classical Studies at Athens, Princeton 1971, σσ. 14-15 (Σειρά: "Excavations of the Athenian Agora Picture Books", αρ. 12).
4. Σε μνημειακές τοιχογραφίες εικονίζονται συχνότατα ανυπόδητα πρόσωπα με καθημερινό ένδυμα: ο "ρυτοφόρος" της Κνωσού, π.χ., είναι ξυπόλυτος.
5. Στο βιβλίο της ελληνικής Αρχαιολογίας, του Αλέξ. Ρ. Ραγκαβή, λ. εσθής, σημειώνεται: "μημνημονεύονται πλείστα υποδημάτων ονόματα. (...) αλλά πώς αναπτύσσονται τα μιν προς τα δε μένει ως επί το πολύ άγνωστο", αφού τα ίδια τα αρχαία κείμενα δεν διευκρινίζουν το σημείο αυτό. Στο ίδιο λήμμα αναφέρονται τρεις κατηγορίες υποδημάτων: τα σανδάλια, τα κοίλια υποδήματα, "ως αι ημετέροι εμβόδες", και "τα καλύπτοντα μέρος της κνήμης". Αντίθετα, ο Forbes (*Studies in Ancient Technology*, σ. 57) και άλλα διακρίνουν τέσσερις κατηγορίες: sandals, boots, shoes and buskins.
6. Αριστοφάνης, *Πιπής* 739: "σαυτών δε (...) *νευρορράφοι* και σκυτοστόμοι και βυροπαλιάνται δίδω".